

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

OSMANLI DİPLOMASİSİ VE GELİŞİM SÜRECİ

İsmail Hakkı ELÇİ¹

Özet

Savaş da içermekle birlikte barışçıl yollarla uluslararası ilişkilerin yürütülmesi olarak tanımlanan diplomasi; farklı zamanlarda farklı şekilde uygulanarak kendi içinde bir gelişim süreci geçirmiştir. İnsanların ayrı gruplar halinde yaşamaya başladıkları dönemden günümüze kadar farklı şekillerde var olmuş, günümüzde önemli bir dış politika aracı ve kurumu olarak yerini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda güç ve toprak kaybının yaşanmasıyla beraber fark edilmeye başlanan diplomasi, asıl gelişimini 19. yüzyıl gibi geç bir zamanda sağlamıştır. 19. yüzyılda Sırp İsyanı, Yunan İsyanı, Kavalalı Meselesi, Kırım Savaşı ve Osmanlı-Rus Savaşı gibi önemli olaylar cereyan etmiş, bu olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlu bir diplomasi süreci geçirmesine sebep olmuştur. Reis ül-Küttablık, sürekli elçilikler ve Hariciye Nezareti'ne giden kurumsallaşma süreci 19. yüzyıl gibi geç bir döneme kadar uzadığından cereyan eden dış meselelerde başarılı bir diplomasi yürütülemedi. Bu makalede öncelikle diplomasi kavramsal olarak verilmiş, daha sonra Osmanlı diplomasisinin gelişim süreci 19. yüzyıl ve 19. yüzyıl öncesi şeklinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Osmanlı İmparatorluğu, Elçilik.

Ottoman Diplomacy and Development Process

Abstract

Diplomacy defined as the conduct of international relations through peaceful means, including war; has undergone a process of development in different ways at different times. It has existed in different ways from the time people started to live in separate groups, and today it has taken its place as an important foreign policy instrument and institution. The diplomacy, which began to be noticed with the loss of power and soil in the Ottoman Empire, provided its real development in the late 19th century. In the 19th century, important events such as the Serbian Rebellion, the Greek Rebellion, the Kavalalı Question, the Crimean War and the Ottoman-Russian War took place, which led to the Ottoman Empire to undergo a challenging process of diplomacy. Reisülküttablık, continuous embassies and the institutionalization process leading to the Ministry of Foreign Affairs has been extended to a late 19th century, so no successful diplomacy can be carried out on external issues. In this article, firstly diplomacy was given conceptually, then the development process of Ottoman diplomacy was discussed comparatively in the 19th century and 19th century.

Key Words: Diplomacy, Ottoman Empire, Embassy.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ihelcim@gmail.com

GİRİŞ

Diplomasi devletlerin uluslararası alandaki amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir araç olarak tanımlanmıştır. Kavram genellikle devletlerarasında savaş yerine barışçıl yolların kullanılması olarak anlaşılmış, bu anlayış diplomasiyi aynı zamanda ikna ve iletişim gibi beceriler gerektiren bir alan olarak belirginleşmesini sağlamıştır.

Osmanlı diplomasisi kendi içinde bir süreklilik ve değişim süreci barındırır. Süreklilik açısından bakıldığında; Osmanlı ilk Türk-İslam devletlerinin diplomasi geleneklerini devralmış, çok az bir yenilikle 19. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Türk devletlerinin İslamiyet'i kabul etmelerinden önce diplomasiyi barışı sağlama, anlaşmalar yapma, ittifak kurma ve ticaret yapma gibi meseleler için kullanırlarken; İslamiyet'i kabul ettikten sonra hem diplomasiyi kullanma usulleri hem de diplomasiyi kullanma amaçları değişmiştir. Kur'an-ı Kerim'in gayrimüslimlerle kurulacak ilişkilerin yürütülmesine dair emirleri, Hz Muhammed ve Halife-i Raşid'in dışişleri uygulamaları ve bunlardan beslenen İslam Hukuku diplomatik yöntem ve amaçları değiştiren temel faktörler olmuştur. Amaç artık sadece dış devletlerle barış yapmak, anlaşma yapmak, ittifaklar kurmak ya da ticareti geliştirmek değil bunların yanında İslam'ı da yaymak olmuştur. Bu noktada "gaza ve cihad" anlayışı ile "Daru'l-Harp-Daru'l-İslam ayrımı Türk-İslam devletleri diplomasisinin ana belirleyicileri olmuştur.

Değişim çerçevesinden bakıldığında; Osmanlı'nın 19. yüzyıla beraber İslami kaidelere rağmen Türk-İslam gelenekleri üzerine oturan diplomasisini usul ve amaç olarak dönüştürdüğü görülür. İslami kaidelere göre uzun süre durulması bile caiz olmayan Daru'l Harb hatta bundan da öte Daru'l Küfr ile olan münasebetler artmış, buralarda daimi elçilikler açılmış ve kullandıkları çeşitli yöntem ve usuller devralınmıştır. Daimi elçilikler, Hariciye Nezareti, Tercüme Odası, elçi kabul etme ve çeşitli protokol uygulamaları gibi yenilikler diplomasideki süreklilikten kopuşun ve değişimin ispatları olmuştur.

Çalışma kapsamı olarak kuruluş döneminden 19. Yüzyıla kadar olan süreçte Osmanlı diplomasisinin sahip olduğu özellikleri ve geçirdiği değişimleri konu alır. Dört kıtaya yayılmış bir İmparatorluk olan Osmanlı'nın 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki bütün diplomatik ilişkilerini bu çalışmada ele almak mümkün değilken; çalışmanın temel odak noktası olan; süreklilik ve değişim çerçevesine bağlı konular ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı bir Türk-İslam imparatorluğu olan Osmanlı'nın diplomasi ve dışişlerinde geçirdiği değişimi incelemek ve bunu ortaya koymaktır. Bir diğer amaç Osmanlı diplomasisinin temel özelliklerini vererek bu özelliklerin değişimine sebep olan içsel ve dışsal etkileri belirlemektir.

Makalede karşılaştırmalı yöntem kullanılmış; Osmanlı diplomasisi 19. yüzyıl öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılarak karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Dönemlendirme, Osmanlı diplomasisi için bir kırılma noktası sayılan; modern diplomatik kural ve yöntemlerin kullanılmaya başlandığı 1790'lı yıllara göre yapılmış; bu yıllarda gerçekleşmeye başlayan Türk-İslam eksenli Osmanlı diplomasisinin değişimi göz önünde bulundurulmuştur.

Bu amaçla makalede öncelikle; diplomasi kavramsal olarak ele alınmış daha sonra ilk Türk-İslam devletlerinin diplomasi uygulamaları verilmiştir. Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk Beylikleri, İlhanlılar, Altınorda, Akkoyunlular, Safevi ve Bizans ile olan münasebetleri ele alınmış; bu münasebetlerde Osmanlı'nın diplomaside kullandığı ulema, evlilik, fevkalade elçilik, hediyeleşme ve yazışma örnekleri verilmiştir. Ayrıca bu münasebetlerin gaza ve cihad ile Daru'l Harb-Daru'l İslam anlayışlarından etkilenme biçimleri de ortaya konulmuştur. İkinci Selim döneminde ilk daimi temsilci ve elçilerin Avrupa'ya gönderilmesi Osmanlı diplomasisi için bir kırılma noktası olarak belirlenmiş, bundan sonra Osmanlı Hariciyesi'nin gelişimi ve bu gelişimi dayatan nedenler üzerinde durulmuştur. Makalede iki dönemin karşılaştırması ayrı bir bölüm olarak verilmemiş, iki dönem kendi içinde sebep ve sonuçlarıyla incelenip anlatılmaya çalışılmıştır.

A. DİPLOMASİNİN TANIMI

Kelimenin kökenine bakılacak olursa eski Yunan'da ikiye katlamak anlamına gelen diploma sözcüğünden doğmuştur. Eski Yunan ve Roma'da hemen hemen bütün resmi belgelere, yabancı devletlerle ilişkileri düzenleyen belgelere bunların katlanış biçimlerinden dolayı diploma adı verilirdi (Kodaman ve Akçay, 2010: 76).

Devletin gerek iç ve gerek dış ilişkilerde daha fazla yer alması resmi belgelerin fazlaşmasına sebep oldu. Devlet rolünün artmasıyla beraber artan resmi belgelerin tasnifi, okunması ve korunması gibi büyük bir sorumluluk ve görev alanı doğdu. Diploması 18. yüzyıla kadar bu görev alanı ile yani belgeleri inceleme bilimi olarak devam etti (Tuncer, 2006: 13).

Diplomasinin belgeleri inceleme bilimi olmaktan çıkıp uluslararası ilişkileri yönetme yöntemi olarak anılması ilk olarak Edmund Burke tarafından 1796 yılında sağlanmıştır (Turan, 2004: 13). Ayrıca "Diplomatik Kurul" kavramını da kullanarak; bu kurulda çalışan insanlara Diplomat adını vermiştir (Tuncer, 2006: 14).

Diplomasi kelimesi yakın dönemde ortaya çıkmış olsa da pratik anlamda uygulandığı çok eski tarihlere gitmektedir. Günümüzde uygulandığı kadar çok yönlü olmasa da, insanların klan, kabile ya da kavim olarak gruplaştığı ilk dönemlerden beri olduğu söylenebilir. Mesafelerin katedilmesinin zorluğu, ilişkilerin çok yönlü olmaması diplomasinin ilk dönemlerde sadece belirli zaman ve olaylarda uygulanmasına sebep olmuştur. Savaşlara son vermek, yiyecek ve toprak için çıkan anlaşmazlıkları çözmek ve av alanlarını belirlemek gibi sınırlı durumlarda uygulama alanı bulmuştur. İlk kavimler diplomasiyi bu gibi durumlarda elçi olarak adlandırdıkları özel olarak yetkilendirdikleri kişileri birbirlerine göndererek ad hoc diplomasi adı verilen tek yanlı ve geçici şekliyle kullanırlardı.

Diplomasinin ilk örnekleri eski Mısır ve Hitit medeniyetlerinde görülebilir ki MÖ 1278'de yapılan Kadeş Anlaşması bu durumun en somut örneğidir. Kadeş Anlaşması diplomasiyi somut olarak içinde barındıran, iki medeniyet arasında yapılan somut bir belge niteliği gösterdiğinden bu örneği versek de diplomasi, bu anlaşmadan önce de uygulama alanı bulmuştur (Peker, 2013: 70-71). Akadça yazılmış ve dönemin liderleri arasındaki siyasi yazışmaları barındıran Amarna Mektupları da diplomasinin çok önceki dönemlerde uygulandığını gösteren diğer somut belgelerdendir (Tuncer, 2006: 17).

Diplomasinin tanımı ve antik dönemde yürütülme biçimi verildikten sonra diplomasinin Türk-İslam devletlerindeki durumuna bakılması; bir Türk-İslam imparatorluğu olan Osmanlı imparatorluğu'nun diplomasiye bakış açısının anlaşılmasına önemli bir katkı sunacaktır.

Orta Asya coğrafyasında İslamiyet'i kabul etmeden önce kurulmuş; Hunlar, Göktürkler, Kırgızlar, Uygurlar ve Türgişler gibi ilk Türk devletleri hem birbirleriyle hem de ilişki içinde buldukları Çin, Sasani ve Bizans imparatorlukları ile siyasi, ticari ve evlilik gibi gerekçelerle çeşitli diplomatik ilişkiler kurmuşlardır (Kafesoğlu, 2000: 278-279). Karşılıklı elçiler gönderilir; yüksek rütbeden seçilen kişilerin görevlendirilmesi ile diplomatik görüşmeler gerçekleştirilirdi. Diplomatik görüşmelerde devlet adamlarının rütbelerine göre hediyeler verilir ve kararlar kurultay meclislerinde karşılıklı söz verme ve and töreni ile son bulurdu (Ahmetbeyoğlu, 2001: 156-157). Ayrıca bu devletlerde hakanların yanı sıra hatunlar da diplomatik ilişkilerde rol alırlardı.

İslamiyet'in doğuşundan sonra İslamiyet'i kabul eden her devlet için diplomasinin icra ediliş biçiminde çeşitli değişiklikler görüldü. Daha önce diplomasinin ve devletlerle kurulan ilişkinin esas amacını ticari ve ekonomik imtiyazlar elde etmek iken İslamiyetin kabul edilmesinden sonra bu kaygıya ek olarak İslamiyet'in yayılması da eklendi (İpşirli, 1995: 3-5). Kur'an-ı Kerim'in savaş, barış ve gayrimüslimlerle kurulacak ilişkiler hakkında buyurduğu emirler, Hz Muhammed'in ve Halife-yi Raşidin'in diğer devletlerle münasebetleri göz önünde bulundurularak diplomatik ilişkilere girildi.

İlk Türk-İslam devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler ve Samaniler kendi aralarında çeşitli mücadelelere girişmeler de hem kendi aralarında hem de diğer devletlerle yürüttükleri ilişkilerde diplomasiye önem vererek bu alanda çeşitli gelenekler oluşturdular (Merçil, 2011: 1-5). Karahanlılar ülkeye gelen elçi ile bizzat ilgilenmesi için Ulug Hacip olarak adlandırdıkları devlet adamları yetiştirip görevlendirdiler (Genç, 2007: 203-204). Aynı şekilde Gazneliler de bu görevler için resuldar olarak adlandırdıkları kişileri görevlendirdiler (Merçil, 2007: 588).

Büyük bir imparatorluk olan Selçuklu imparatorluğu da dönemin büyük devletleri; Bizans, Abbasi, Fatimi ve Haçlılarla yürüttükleri ilişkilerde diplomasiyi kullanmışlardır (Özgüdenli, 2013: 97-110). Selçuklu devletinde de ilk Türk devletlerinde olduğu gibi diplomatik müzakereleri yürütecek görevlilerin bilgili ve çeşitli siyasi, askeri vasıfları taşımaya dikkat edilirdi (Nizamü'l Mülk, 1999: 70). Daha sonra Osmanlı ve Türk Beylikleri arasındaki ilişkilerde de elçi olarak görevlendirilecek din adamlarından aynı şekilde Selçuklu Devleti'nde de yararlanılacaktı.

Selçuklularda elçilerin karşılanmasına büyük bir ehemmiyet verilir; yapılan bir törenle kabul edilirdi. Elçiler ülke sınırlarında bekleyen ve Gumaştegan olarak adlandırılan görevlilerce karşılandıktan sonra merkeze bildirilirdi. Merkezden gönderilen vasıflı kişilerce elçiler alınır ve yapılan bir tören sonrasında görüşmeler yapılırdı (Nizamü'l Mülk, 1999: 68). Gaznelilerde olduğu gibi resuldar olarak adlandırdıkları görevliler elçilerin ihtiyaçları ile ilgilenir onların hizmetinde bulunurlardı (Kurpalidis, 2007: 84).

Selçuklulardan sonra bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı imparatorluğu da bahsi geçen Türk-İslam devletlerinin oluşturduğu bazı diplomatik gelenekleri devam ettirecektir. Gaza ve Cihat anlayışı, elçilerin görevlendirilmesi, gelen elçilerin karşılanma usulü, hediyeleşme ve nüfuzlu ulemadan elçi ve uzlaştırıcı olarak yararlanılması gibi diplomatik gelenekler Osmanlı'da da, özellikle Avrupa ile kurulan münasebetlerin sonucu, bazı yeniliklerle beraber devam ettirilecektir. Bu açıdan Osmanlı diplomasisi süreklilik ve değişim içeren dinamik bir yapı arz edecektir.

B. 19. YÜZYIL ÖNCESİ OSMANLI DİPLOMASİSİ

Osmanlı devleti diplomasiyi 18. yüzyıl Avrupa'sında uygulanmaya başladığı şekliyle ancak 19. yüzyıl ile beraber kullanmaya başlamıştır. 19. yüzyıl öncesi özellikle kuruluş ve yükseliş yıllarında Osmanlı ad hoc diplomasisini kullanmış, Batılı ya da diğer devletlerle karşılıklı, sürekli denilebilecek nitelikte diplomatik ilişkilere girmemiştir. Padişahlar cülus ve doğum gibi sebeplerden başka savaş ilanı, barış yapılması, dostluk ve ittifak teklifleri için diğer devlet hükümdarlarına elçiler göndermişlerdir. "Fevkalade elçi" olarak adlandırılan bu kişiler görevlerini bitirdikten sonra dönerlerdi. Bunlar gittikleri ülkelerde uzun süreli kalmaları da kaldıkları süre içinde buldukları ülkenin vaziyetini ve ülkede yaşanan gelişmeleri sefaretnameler şeklinde kaleme alarak imparatorluk merkezine sunarlardı (Kuran, 1968: 9). İmparatorluk dış gelişmeleri sadece fevkalade elçilerden değil; doğuda sınır eyaletleri valilerinden, kuzeyde Kırım hanlarından, batıda Eflak ve Boğdan voyvodaları, Dubrovnik Cumhuriyeti ve Erdel Krallığı'ndan da sağlardı. Bunlar dışında ticari faaliyetler için dış devletlere giden tacirler de dış gelişmelerin başka bir kaynağını oluşturuyordu. Osmanlı hükümeti ayrıca imparatorluk nezdindeki mukim Avrupa elçileri ile sürekli münasebet halinde bulunan Divan-ı Humayun tercümanı yoluyla da dış gelişmeleri elde ederdi (Kuran, 1968: 9-10).

Osmanlı'nın 19. yüzyıla kadar diğer devletler nezdinde sürekli elçilik bulundurmaması imparatorluğun yapısı ile alakalıdır. Osmanlı bir İslam imparatorluğu idi. Önceki bölümde de verildiği üzere; İslam'ın kabul edilmesiyle beraber hiçbir Müslüman ülke Müslüman olmayan ülkeler nezdinde mukim elçilikler tesis etmemiştir. Avrupa devletlerinin Hıristiyan olması, İslam hukukunda Müslüman devletlerle eşit sayılmaları ve bunların Dar-ül Cihad olarak görülmesi gibi faktörler Avrupa devletleri ile olan ilişkileri derinden etkilemiştir. Bu anlayış doğrultusunda bu devletlerle barış yapmak caiz değildi hatta diyar-ı küfr olarak adlandırılan bu devletlerde uzun süre kalmak dahi uygun görülmezdi (Kuran, 1968: 10). İmparatorluğun yapısı bu şekilde iken Avrupa devletleri nezdinde mukim elçiliklerin kurulmaması ve yabancı dil bilen nüfusun olmaması muhtemel bir durum olarak karşılanmalıdır.

İmparatorluğun bir İslam imparatorluğu olması dışında yabancı devletlerle ilişkilerini etkileyen bir başka husus devletin sahip olduğu güçtür. Sahip olunan siyasi, askeri ve ekonomik güç sürekli elçilik kurumunun eksikliğinin imparatorluğa bir zarar olarak dönmesini engellemiştir. Tabiri caizse Osmanlı İmparatorluğu bunu gerekli görmemiştir. İmparatorluğun sahip olduğu ihtişam gölgesi altında padişah ve sadrazamlar çoğu kez yabancı elçileri küçümser hatta hakaret ederlerdi. Elçilerin imparatorluğa gönderilmesi bir övünme ve gurur kaynağıydı. Ancak 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi dış ilişkiler ve bürokrasisindeki bu durumu İslam hukukuna rağmen değiştirdi (Kuran, 1968: 10).

Osmanlı diplomasisinin temeli kuruluştan 18. yüzyıl sonlarına kadar genel olarak bu şekilde iken; kuruluş döneminde Türk Beylikleri, İlhanlı, Altınorda, Akkoyunlu, Safevi ve Bizans ile olan ilişkilerin ayrıntıları verilen genel çerçevenin açıklayıcı birer unsuru olacaktıdır.

Osmanlıların bir beylik olarak ortaya çıktıkları 13. yüzyıl sonları ve 14. yüzyıl başlarına bakıldığında Anadolu ve çevresinde büyük bir siyasi karmaşa ve rekabet vardı. İran'da İlhanlılar imparatorluğu, Doğu Avrupa'da Altınorda, Balkanlar ve Batı Anadolu'da Bizans, Kuzey Afrika ve Ortadoğu topraklarının büyük bir bölümünde de Memlûkler yer alıyordu. Anadolu bahsi geçen imparatorluk ve devletlerle çevrelenmişken, 1243 Köseadağ Savaşı'nı takiben Anadolu Moğol istilasına uğramış ve 1277'den itibaren de İlhanlılar Anadolu'ya hakim olmuşlardır (İnalcık, 2000: 227). Moğol istilaları sebebiyle Türk boyları batıya doğru göç ederek Batı Anadolu'ya; Bizans ile Selçuklu Devleti arasındaki sınıra yerleşmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirası üzerine kurulan, güçleri hemen hemen birbirine eşit Türk Beylikleri İlhanlılar'a bağılıklarını bildirmiş ve bağılı beylikler olarak vergilerini vermişlerdir. Nitekim bunlardan biri de Söğüt ve Domaniç'te kurulan Osmanlı Beyliği'di (Somel, 2012: 2840).

Anadolu ve çevresindeki çok aktörlü ve aralarında büyük bir güç mücadelesinin yaşandığı bu yapıda Osmanlılar; küçük bir beylikten imparatorluğa dönüşmekte elbette ki birçok stratejik araç kullanmışlardır ancak bu araçlardan en önemlilerinden biri diplomasiydi. Kuruluş yıllarında Osmanlıların bu karmaşık yapıda bekalarını sürdürüp büyümeleri; daha çok kuruldukları bölgenin stratejik olarak elverişliliğine bağlansa da; evlilikler yoluyla topraklarını genişletmesi, geçici ve sürekli ittifaklara girmesi, gaza politikası, Müslüman devlet ve beyliklerle iyi ilişkilerin kurulmasında elçi olarak nüfuzlu ulemalardan yararlanması gibi savaş dışı yöntemler modern anlamda olmasa da Osmanlı'nın savaş dışındaki araçları kapsayan ve müzakereye dayanan diplomasiyi etkili bir şekilde kullandığının kanıtıdır.

Osmanlılar özellikle Anadolu Beylikleriyle olan anlaşmazlıklarında halk nezdinde güven ve itibar sahibi olan nüfuzlu ulemalardan diplomasi alanında yararlanmayı ihmal etmemiş; ulemaya siyasi ihtilafların çözümünde elçi sıfatıyla önemli görevler vermişlerdir. Gaza anlayışından dolayı daha çok Bizans imparatorluğu'na karşı bir mücadeleyi odak noktasına alan Osmanlı, Müslüman-Türk Beylikleriyle savaşmaktan kaçınmış aradaki ihtilafların çözümünde olabildiğince bu zümreden yararlanmıştır. Bu yararlanma tek taraflı değil karşılıklı bir şekilde gerçekleşmiştir (Çiftçioğlu, 2009: 195).

Osmanlı padişahlarının Beyliklerle anlaşmazlıklarında ulemayı kullandıkları hakkındaki bilgilere Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmet dönemini anlatan kroniklerde rastlanırken; ikinci Murat dönemine ait kaynaklarda elçi olarak görev alan ulemanın isimleri zikredilir. Bu konuda kaynakların verdiği ilk isim Mevlana Hamza'dır. 1433'te ikinci Murat Karamanoğlu ikinci İbrahim Bey'in üzerine yürüyüp Karamanoğlu İsa Bey'i hükümdar yapmak istediğinde ikinci İbrahim Mevlana Hamza'yı barış teklifinde bulunmak için murahas olarak ikinci Murat'a göndermiştir. Mevlana Hamza "“Karamanoğlu ettiği işe pişmandır. Hünkârdan af umar. Hamid İli'nden dahi elini çekti. Elhâsıl sultanım bu kere dahi bizi bağışlasın" diyerek Sultan Murat'tan barış istemiştir. Sultan buna karşılık "Mevlânâ Hamza, senin hatırın için suçundan geçtim. Amma bu vilayeti ona ben verdim. Şimdiden sonra karındaşı İsa'ya veririm" deyip o da İbrahim Bey'e Behcetü'ttevarih'in yazarı Şükrullah'ı elçi olarak gönderip barışı sağlamıştır (Aşıkpaşazade, 1949: 175).

Aynı şekilde kaynaklarda; 1444 Segedin Anlaşmasından sonra Mevlana Şemseddin, Şeyh Yahya ve Mevlana Nizameddin gibi şahsiyetlerin öncülüğünde yaklaşık 300 ulema Dulkadiroğulları ve Germiyanogulları'nın da ileri gelenleri ile birlikte Karamanoğlu İbrahim Bey ve İkinci Murad arasındaki barışı sağladıklarını öğreniyoruz (Şikari, 1946: 190).

Sultan İkinci Murat'ın ölümünü fırsat bilip Venediklilerle ittifak kurup Osmanlı'ya saldıran Karamanoğlu İbrahim Bey galip gelemeyeceğini anlayınca Molla Veli'yi elçi olarak görevlendirmiş buna karşılık İkinci Mehmet de murahhas olarak Mahmud Efendi'yi görevlendirmiştir. Bunlar dışında büyük alim Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında elçi olarak rol alan Alâeddin Ali es-Semerkandî ve ulemâdan Sarı Yakub oğlu Ahmed Çelebi örnek verilebilir (Konyalı, 1967:213).

Osmanlılara karşı en çok mücadele eden beylik Karamanoğulları olduğu için bu isimlerle daha çok ikisi arasındaki anlaşmazlıklarda karşılaşılır. Ancak Germiyanogulları ile Osmanlılar arasındaki anlaşmazlıklarda da bu yöntem kullanılmıştır. Âlim kişiliği ile de bilinen; Bursa, Edirne, Afyonkarahisar, Bergama ve Biga gibi şehirlerde ilmi ve dini eserler yaptırarak bazı kitapları Türkçeye tercüme ettiren Umur Bey bu elçilerden biridir (Uzunçarşılı, 1988: 575-576). Yine Candaroğullarından İsfendiyar Bey ve Çelebi Mehmed arasındaki çeşitli toprak paylaşımı meselelerinde ulemadan Vaiz Mehmed'in görevlendirilmesi bu duruma örnek verilebilir (Uzunçarşılı, 1988: 575-576).

Ulema dışında Osmanlıların kuruluş döneminde anlaşmazlıkları çözmede ve toprak kazanmada diplomatik olarak kullandığı bir başka araç ise evliliklerdir. Osmanlılar bu yolu kullanarak birçok toprağı savaşmadan topraklarına dahil edebilmişlerdir. Sadece toprak kazanmak için değil evlenen kişilerin anlaşmazlıklarda barışı sağlamak için rol aldığı ya da görevlendirildiği görülmektedir. Osmanlı, kuruluş döneminin ilk yıllarında çevresindeki birçok Beylikle güç bakımından eşit olduğundan onlarla savaşmak yerine evlilikler üzerinden çeşitli uzlaşmalar sağlamaya çalışmıştır.

Karamanoğlu İkinci İbrahim Bey Sultan İkinci Murad'ın kız kardeşi Melek Hatun ile evlenmiş, aralarındaki bir anlaşmazlıkta Melek Hatun'un Sultan'a gidip ağlayıp af ve barış istemesiyle çözülmüştür (Âşıkpaşazâde, 1949: 182-183). Birinci Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid ile Germiyanogulu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'un evlenmesi sonucu Kütahya, Tavşanlı ve Emed savaşılmeden bu akrabalık ilişkisinden alınmıştır. Yine Karamanoğullarına karşı bu akrabalık ilişkisi sayesinde ittifak yapılmıştır (İmber, 2006: 122).

Osmanlı evlilik aracını anlaşmazlıkların çözümü ve toprak kazanmak için kullanmanın yanısıra Beyliklerde görülen taht kavgalarına müdahale etme imkânını elde etmek için de kullanıyordu. Birinci Murad kardeşi Süleyman Paşa'nın kızı Efened Hatunu Candaroğullarının beyi olan Kötürüm Bayezid ile evlendirerek hem kuzeydoğu sınırlarını güvence altına almış hem de Kötürüm Bayezid'in oğlu olan İkinci Süleyman'ın babasına karşı başlattığı taht kavgasına destek olmuştur. Aynı durum İkinci Murad döneminde de yaşanmış; İkinci Murad Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in oğlu İkinci İbrahim'in kızı Hatice Sultan ile evlenmiş; bunun üzerinden İsfendiyar Bey ile oğlu Kasım arasında yaşanan taht mücadelesinde Kasım'a destek vererek beyliğin yönetimine lehine olacak kişileri geçirmek istemiştir (Öztuna, 1990: 63). Burada da tıpkı Karamanoğullarında olduğu gibi Hatice Sultan anlaşmazlıklarda birçok kez bir elçi gibi görev almıştır.

Bizans taht kavgalarında Kantakuzenos'la ittifak kurup bu durumu lehine çevirmeye çalışan Osmanlı'ya karşı İmparatoriçe Anna ile ittifaka giren Saruhanoğulları ile de ilişkilerin yumuşatılması amacıyla evlilik aracı kullanılmış; Birinci Murad kızını Sauhanoğulları Beyi Hızır Bey ile evlendirmiştir. Osmanlılar bu sayede hem beyliğin içişlerine karışma imkânı bulmuş hem de Kosova seferinde asker desteği garantisini elde etmiştir (Öztuna, 1990: 71-108).

Osmanlılar kuruluş döneminde özellikle Beylikler ile olan mücadelelerinde her ne kadar savaşa daha çok başvurduklarsa da bunun yanında ulemadan, beylikler arası evliliklerden ve birine karşı diğeri ile yapılan geçici ittifaklardan da diplomatik bir araç olarak yararlanmışlardır.

Kuruluş döneminde bu durum sadece Beyliklerle değil; ilhanlılar, Bizanslılar, Altınorda, Akkoyunlular, Safeviler ve Memlûklülerle yapılan ilişkilerde de rastlanır.

Moğollar Selçuklu hâkimiyetini ortadan kaldırdıktan sonra Anadolu Beylikleri, ilhanlı hükümdarlarının ilgisini çekmişlerdir. İlhanlı hükümdarları, Beylikleri kendilerine bağlı kılarak onlardan batı sınırlarının korunmasında ve düzenin sağlanmasında yararlandılar. Bütün Beyliklerde olduğu gibi Osmanlılar da Selçuklular ve İlhanlılar arasındaki çekişmeden yararlanıp Selçuklular'a tabi olmaktan kaçınıp İlhanlılar'a bağlı bir beylik olarak kuruldu. İlhanlılar'ın 1310'lardan itibaren zayıflaması ve 1330'larda yıkılmaya başlaması sebebiyle Osmanlı ile münasebetleri bu bağımlılık ilişkisinden öteye gitmemiştir (İnalçık, 2018: 11-13).

Osmanlı'nın diplomatik ilişkilere giriştiği devletlerden bir başkası da Altınorda Devleti'dir. Başarısız olsa da Timur'a karşı yaptıkları ittifak ve her iki devletin hükümdarlarının elçilik heyetleriyle beraber birbirleriyle yazışması aralarında sınırlı da olsa diplomatik bazı ilişkilerin olduğunun kanıtıdır. Kazan Hanlığı'nın ilk Hanı olarak kabul edilen, Altınorda'nın son hanlarından olan Uluğ Muhammed'in bir elçilik heyetiyle beraber ikinci Murad'a gönderdiği bitik bu ilişkinin somut bir göstergesidir (Kurat, 1940: 6-14). 1428'de yazılan ve Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen bu bitikte; "Evvelki han ağalarımız (ile) Sizin Rum vilâyetinin Sultan atalarınız elçi sözcü gönderişip, hediye selam alışıp, bazirgân ortak (tüccar ve hissedar) yürüşüb iyi varış geliş kılırlar imiş (iyi münasebetlerde bulunurlarmış). Sonra han ağamız Toktamış Han Sizin büyük babanız gazi Bayezid Bey ile eski iyi adet üzere elçi sözcü gönderişip, hediye, selam alışıp ikisi dahi dostluk iyilik üzere Tanrı rahmetine vardılar" (Kurat, 1940: 14) yazmakta ve buradan aslında ikinci Murad ve Uluğ Han'dan önce de Toktamış Han ve ikinci Bayezid'in yazıştıkları anlaşılmaktadır.

Bunlar dışında Mahmud Han'ın Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği 1466 tarihli bitik ve Ahmed Han'ın yine Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği 1477 tarihli bitikler de iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilere ışık tutar. Mahmud Han gönderdiği bitikte; "Evvelki han babalarımızın yerini bağışlayıp vermişken, evvelki eyilerimizin adeti üzere elçi-keleşlerimiz gidip-gelip, bazirgân-ortaklarımız yürüşüp, sağlık ve (düzenliği) öğrenelim derken, bir çok işler olduğu cihetle, adamımızın oraya varamayışı o sebebden idi... bu günden sonra birçok evvelki eyilerimizin dostlukların artırıp, aramızda çok eyiliklerimiz arta; dostluğumuzu bundan sonra ziyade kılarak, eyi kimselerimiz gider gelir ise, iraktaki işitir, yakındaki görür..." (Kurat, 1940: 37-53) şeklinde yazarak iki devlet arasında elçilerin düzenli olarak gidip geldiği ve aralarında ticari ilişkilerin olduğu hakkında ipuçları vermektedir.

Osmanlı'nın diplomatik ilişkilerde geçici elçi ve mektupları kullandığı, civar devletlerle diplomatik ilişkileri bu şekilde yürüttüğünün başka bir örneği Osmanlılar ile Akkoyunlular arasındaki ilişkide de görülür. Osmanlı'ya karşı Venedikliler, Haçlılar, Papalık ve Karamanoğlu Beyliği ile ittifaklar kuran Uzun Hasan ile Fatih arasında karşılıklı elçi göndermeler ve yazışmalar gerçekleşmiştir. 1459'da kendisine cizye vermeyi kabul eden Trabzon-Rum İmparatoru David'in ricası üzerine yeğeni Murad Bey'i İstanbul'a elçi olarak gönderip Fatih'den Rum İmparatorluğunun her yıl verdiği üç bin dükânın affedilmesini, zamanında Yıldırım Bayezid'in Kara Yülük Osman Bey'e vaat etmiş olduğu ama göndermediği seccade, eyer takımı ve sarıkların gönderilmesini istemiştir. Bunlarla yetinmeyen Uzun Hasan ayrıca karısı Despina Teodora'ya çeyiz olarak verilmiş Kayseri ellerinin kendisine devredilmesini bildirmiştir. Bu aşırı istekler karşısında Fatih "Haydi siz rahatça gidiniz, ben gelecek sene kendim gelip, padişahınızın benden istediği şeyleri beraber getireceğim ve borcumu ödeyeceğim" deyip elçiyi göndermiştir (Tansel, 1999: 263-264).

Osmanlılar ile Akkoyunlular arasındaki diplomatik ilişkilerin bir başka örneği Koyulhisar'ı zapteden Uzun Hasan'a Fatih elçi göndererek barış istemiş ancak bu istek kabul görmemiştir. Bundan sonra Uzun Hasan'la savaşmak üzere Erzincan'da bir ordugah kuran Fatih'e bu sefer Uzun Hasan'dan bir elçilik heyeti gelmiş bu heyette Fatih'in çok değer verdiği ve "ana" diye hitap ettiği Uzun Hasan'ın annesi ile Çemişgezek Beyi Hasan da bulunuyordu. Sare Hatun'un ricası üzerine Fatih, Uzun Hasan'ın Osmanlı topraklarına saldırmaması ve Trabzon-Rum İmparatorluğu

ile Osmanlı'ya karşı ittifaklara girmemesi şartları üzerine yapılan anlaşma sonucu savaşmaktan vazgeçmiştir (Varlık, 1989: 421).

Osmanlıların evlilik, geçici elçilik ve mektuplarla yürüttüğü diplomatik ilişki biçimi Safevilerle kurduğu ilişkilerde de görülür. Akkoyunluların yıkılmasından sonra İran coğrafyasında kurulan Safeviler ya da Kızılbaşlar olarak adlandırılan devletin burada büyük bir güç haline geldiğini duyan Bayezid on yedi yaşında olan Safevi Hükümdarı Şah İsmail'e 1504-1505 arasında Mehmed Çavuş Balaban'ın himayesinde bir elçilik heyetiyle beraber bahşiş ve armağanlar göndermiştir. Bayezid ayrıca elçilik heyeti ile beraber iki tane mektup göndermiş; birinde Şah İsmail'i Akkoyunlular'a karşı kazandığı zafer dolayısıyla kutlarken, diğesinde Şah İsmail'den ülkesindeki Sünnileri takip etmekten vazgeçmesini istemiş ve kendisine çeşitli öğütlerde bulunmuştur. Bu diplomatik ilişkiler daha sonra da devam etmiş Safevilerden de Bayezid'in oğlu Trabzon valisi Selim'in sınır ihlalleri gibi bazı uyuşmazlıklarda İstanbul'a elçiler ve mektuplar göndermiştir (Hamidreza, 2015: 210-215).

Osmanlılar yukarıda da verildiği gibi kuruluş döneminde Müslüman devletlerle çok sıkı ve yoğun ilişkilerde bulunmamıştır. Müslüman devletlerle yürüttüğü bu ilişkinin aksi olan; yoğun ilişki ve etkileşim Osmanlı'nın Bizans İmparatorluğuyla yürüttüğü ilişkilerde görülür ki bunun birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden en önemlileri Ortodoks Bizans'ın gaza ve cihat anlayışının hedefi olması ve Osmanlı'nın Bitinya gibi Bizans İmparatorluğu'na çok yakın bir bölgede kurulmasıdır. Bu sebepler Osmanlılar ile taht kavgaları hasebiyle zayıflamış Bizans'ın arasında cereyan eden, savaş ve ittifakların bir arada görüldüğü karmaşık bir ilişki biçimi ortaya çıkarmıştır.

Osman Bey döneminde Osmanlı daha bir beylik konumunda olduğu için Bizans'ın merkezi yerine daha çok tekfurlarla ilişki içine girmiştir. Ancak Orhan Bey döneminde Bizans için çok önemli olan İznik, İnegöl gibi yerlerin alınması ile beraber Osmanlılar artık Bizans imparatorlarının kendileri ile siyasi ilişkilere girmişlerdir. Bizans ile olan diplomatik ve siyasi ilişkiler her ne kadar Müslüman devletlerle kurulandan daha sık ve yoğun ise de kullanılan araçlar aynıdır. Burada da evlilikler yoluyla güç sağlama, geçici elçiler, yazışmalar ve geçici ittifak yöntemlerinin kullanıldığı görülür. Orhan Bey'in Bizans'ın son dönemlerinde yaşanan taht kavgalarına müdahil olarak Çimpe Kalesi'ni alması, Bizans Prensesi Teodora ile evlenerek ilişkiler geliştirmesi, bazı kale ve yerlerin bu yolla alınması, Sırp ve Bulgarlara karşı Kayınpederi Kantakuzen'e destek verip ittifak kurması ve daha sonra aynı kişi ile savaşması diplomasi örneklerindedir (Uzunçarşılı, 1982: 136).

Fatih'in İstanbul'u almasıyla beraber Osmanlı diplomasisinin odak noktası Avrupa devletleriyle olan münasebetler olmuştur. Fatih'in Cenevizlilere kapitülasyonlar vermesi, Venediklilere temsilcilik açma, elçilik bulundurma ve gemilerine serbest dolaşım hakkını vermesi gibi durumlar diplomasi varlığının somut kanıtlarından bazılarıdır. Bu dönemde imparatorluğa zarar vermiş olsa da Cem Sultan olayı da Batılılarla çeşitli diplomatik ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır (Sander, 2004: 31).

Hem Fatih döneminde hem Kanuni döneminde Hıristiyanlar arasındaki çeşitli mezhepsel ayrılıklardan yararlanılarak bu durumun kullanılması Avrupa devletlerine karşı büyük diplomatik başarılar elde edilmesini sağlamıştır. Fatih'in Rum Patrikhanesi'ne geniş imtiyazlar vererek Katolik-Ortodoks dünyası arasındaki anlaşmazlıklarından yararlanması, Kanuni'nin egemenliği altındaki Ortodoksları Rus nüfuzuna karşı kullanması diplomatik girişimlerin önemli olanlarındandır (Sander, 2003: 65).

Osmanlı'nın güçlenmesi ve Akdeniz'deki hakimiyeti de eline alması sonrası Osmanlı'dan çok; Avrupalı devletler sürekli ilişki kurmaya çalışmışlardır. Avrupa devletlerinin bu istekleri ve girişimleri sonucu Osmanlı ile ilişkiler yoğunlaşmış, İstanbul diplomasi anlamında önemli bir şehir haline gelmeye başlamıştır. Venedikliler gibi sürekli temsilcilikleri olmasa da Macarlar, Hırvatlar ve Kutsal Roma İmparatorluğu gibi devletler çeşitli zamanlarda geçici temsilciler göndermişlerdir. Ancak bu gelişmeler bile modern diplomasiyi yani Avrupa'da vukuu bulduğu şekildedir ve geleneğinden farklılıklar arz etmiştir. Örneğin bir İran elçisine çok iyi davranılırken, aynı iyi niyet Batılı devletlere karşı gösterilmeyebiliyordu (Sander, 2004: 87). Diplomatik gelişmelerden bir diğeri Fransa'nın

1535'te elde ettiği kapitülasyonlardır. Bununla beraber Fransa İstanbul'da sürekli elçi bulundurma hakkı da kazandı (a.g.e. , 190).

Sonuç olarak Osmanlı bu dönemde diplomasiyi tek taraflı, geçici ad hoc diplomasisini kullanmıştır. Diplomasinin bu uygulama şekli özellikle yükseliş döneminde Osmanlı için bir büyüklük ve güç gösterisiydi. Ki zaten Osmanlı denizlerdeki üstünlüğü ele geçirip, Balkanlar'da topraklar elde edip Avrupa kapılarına dayandığında bu durum Avrupalıları Osmanlı ile anlaşma, müzakere ya da savaş için diplomatik ilişkiler kurmaya sevk etmiştir. Ad hoc diplomasisinde savaş da bir yöntem olduğundan Osmanlı'nın ağırlıklı kullandığı diplomasi yöntemi budur.

Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde özellikle savaşın ağırlıklı olarak kullanıldığı ad hoc diplomasisi duraklama, gerileme ve çöküş dönemlerinde terk edilmiştir. Osmanlı'nın ad hoc diplomasisini sahip olduğu güçten ve üstünlükten dolayı kullandığını söylemiştik. İşte Osmanlı ne zaman ki bu gücünü kaybetmeye başladı ayakta kalabilmek adına özellikle Avrupalı devletlerle diplomatik ilişkiler kurmaya yöneldi. Savaşlarda alınan başarısızlıklar ve toprak kayıpları Osmanlı'yı üstünlük söylemlerini bırakmaya zorladı. Osmanlı'nın üstünlüğünün sona erdiğinin başlangıcı sayılan 1606 Zivatorok Anlaşması ve sonrası dönem Osmanlı'nın ad hoc diplomasisini yavaş yavaş terk ettiği tarih olarak da görülebilir (Akpınar, 2014: 61). Osmanlı Padişahının protokolde Avusturya Kralı'na denk sayıldığı bu anlaşma ile Osmanlı üstünlüğünün sona erdiğinin kanıtıydı. Yunan site devletleri ve İtalyan şehir devletlerindeki güç dengesi nasıl diplomatik ilişkilerin gelişmesini sağlamışsa; Osmanlı'nın güç bakımından Batılı devletlerle eşit olmaya başlaması da aynı etkiyi yarattı özellikle Osmanlı diplomasisi açısından.

Osmanlı'nın güç kaybetmesi sadece diplomasiye yönelmesini etkilememiş, diplomasiyi yürütme şekli ve amacını da etkilemiş, değiştirmiştir. Osmanlı daha önce kapitülasyonları özellikle Batılılar arasındaki ayrılıklardan yararlanmak için veriyorken; duraklamadan sonraki dönemde bu ayrıcalıkları ticaretini geliştirmek, devletler arasında denge siyaseti gözetip onlardan yardım sağlamak amacıyla kullanmıştır. Rusya'ya karşı İngiliz ve Fransızlara verilen ayrıcalıklar buna örnektir.

17. yüzyılın başından itibaren Osmanlı'da elçi ve elçilik faaliyetlerine yönelik çalışmalar yapılmaya başlandı. Batılı devletlerin takibi ve dış politikanın yürütülmesindeki eksiklik özellikle Zivatorok Anlaşması'ndan sonra görülmüş; bu eksikliğin giderilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalardan ilk adımı oluşturan gelişme; Divanihumayun'da görüşülen dış meseleler sadrazam konaklarında ikinci divanlarında görüşülmeye başlanmıştır (Doğan, 1999: 199-202). 17. yüzyılın ortalarında gerçekleşen bu gelişmeyi 18. yüzyılın başından itibaren Reisülküttabın dış meselelerle ilgilenmesi gelişmesi takip etmiştir. Karlofça Anlaşması'nada Reis ül-Küttab Mehmed Rami Efendi'nin gösterdiği performans dikkatleri üzerine toplamış, Rami Efendi'nin bu performansından sonra dışişlerin Reis ül-Küttab tarafından görülmesi sürekli hale getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 245). Divanihumayunun tercüme sorumluluğunu da üstüne alan Reis ül-Küttab'ın yüksek kalemiye sınıfına alınması ile Osmanlı bürokrasisindeki ehemmiyeti arttı. Bu şekilde Reis ül-Küttab, dışişlerinden sorumlu bir kimliğe sahip olmuş, Osmanlı dışişleri ve diplomasisinin kurumsallaşmasında önemli bir adım atılmıştır.

Gerek Osmanlı'nın çok büyümesi gerek güç kaybetmesi diplomatik ilişkilerin gelişmesini etkilerken, 17. ve 18. yüzyılda bile kurumsallaşmış profesyonel bir görev alanı olarak uygulanması söz konusu olamamıştır. Diplomasinin sürekli ve düzenli bir yöntem olarak kullanılması 19. yüzyılın başlarına sarmakta, Tanzimat dönemiyle beraber olgunlaşmaya başlamaktadır.

C. 19. YÜZYIL OSMANLI DİPLOMASİSİ

17. yüzyıldan itibaren başlayan çöküş 19. yüzyıla kadar yüzeysel reformlarla durdurulmaya çalışılmış ama başarılı olunamamıştır. 19. yüzyıl ile beraber yüzeysel reformlar yerine daha köklü reformlar yapılmaya başlanmış, kurtuluşun ve ayakta durabilmenin çaresi bu şekilde aranmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Üçüncü Selim'le beraber hemen hemen her alanda kapılarını Batı tarzı reformlara ardına kadar açmış, devam eden kötü gidişata dur demek istemiştir (Özcan, 2002: 678).

Başlatılan modernleşme hareketinin nitekim önemli bir ayağını, dışişlerinin bürokratik yapısı oluşturuyordu. Üçüncü Selim ve ikinci Mahmut bu yapının Batılı anlamda bir kurumsallaşmaya dönüşmesinde önemli adımlar atmış; sadece dışişlerine bakan Hariciye nezaretinin kurulmasına önyak olmuşlardır (Heper, 1974: 53). Sürekli diplomasiye geçişten sonra Reis ül-Küttab'ın yetersizliği, tercüme odasının kurulması gibi gelişmeler Hariciye nezaretinin kurulmasına giden yolu hazırlamıştır.

18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'da yaşanan gelişmeler imparatorluğun dış gelişmelere yoğunlaşmasını gerektirmiş, dış politikada yeni arayışlara itmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile beraber ulusçuluk akımının kendini iyiden iyiye hissettirerek 1804 Sırp isyanı ve 1820'lerdeki Yunan isyanlarına sebebiyet vermiştir. Bu isyanlarla beraber Napolyon'un Mısır'ı işgali ve Kavalalı sorunu da Osmanlı'yı zora sokmuştur (Arslantaş, 2009: 649). Bu olaylarda Osmanlı Rusya, Fransa ve İngiltere'den destek alabilmek için yoğun diplomatik çabalar sarf etmiş ama bu çabaları herhangi bir başarı getirmemiştir. Yaşanan her yeni gelişmede modern diplomatik kurumsallaşmaya yeterince önem vermemesinin cezasını çeken imparatorluk, 1815 Viyana Kongresi ile bu eksikliği daha da hisseder hale gelmiştir (Akyılmaz, 2002: 663). Çünkü Viyana Kongresi, Avrupa devletleri arasındaki dengenin sağlanması için imzalanmış, dengenin devamı için devletlerin uymaları gereken hukuki teamüller ve kurallar getirmişti (Savaş, 1999: 649).

Viyana Kongresi, Avrupalı devletlerarasındaki ilişkilere hukuki bir altyapı kazandırırken Osmanlı'nın oluşturulan yeni sistemden eşit şekilde yararlanması hemen mümkün olmamıştır. Avrupa Devletler Konseri'nin üyesi sayılmayan Osmanlı imparatorluğu, Viyana Kongresi'ne çağrılmamıştır. Avrupa devletleri oluşturdukları hukuktan devletlerin faydalanabilmelerini belli bir uygarlık düzeyine ulaşma ve Hıristiyan olma şartına bağlamıştı. Osmanlı'nın bu hukuktan yararlanabilmesi 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile Hıristiyan uyrukları Müslümanlarla eşit saymasından sonra gerçekleşmiştir (İskit, 2018: 137-139). 1856 Paris Anlaşması ile Osmanlı, Avrupa Devletler Konseri'nin bir üyesi sayılmış ve bu sayede ilk defa resmi olarak uluslararası hukukun müeyyidelerine tabi olmuştur. Bu gelişme Osmanlı'yı artık savaşı diplomatik bir araç olarak kullandığı dönemlerden müzakereye ağırlık vereceği yeni bir döneme geçirmiştir. Osmanlı'nın Avrupa devletler sisteminin eşit birer üyesi olduğu bu tarih Osmanlı diplomasisi için bir dönüm noktası olmuştur (a.g.e, 137-139). Sonuç itibariyle genel olarak uluslararası ilişkiler yeni bir evreye girmiş, ortak kuralların ve ortak dilin olduğu bir alana dönüşmüş, uzmanlık isteyen bir alana evrilmiştir. Bu değişim Osmanlı'nın dışişlerinde kurumsallaşmasını daha da hızlandırmıştır.

Osmanlı'da diplomasiye kurumsallaşmasını bir gereklilik haline getiren asıl gelişmeler 19. yüzyılda yaşansa da diplomasiye kurumsallaşmanın ilk adımları 18. yüzyılın sonlarından itibaren Üçüncü Selim tarafından atılmıştır. Üçüncü Selim, imparatorluğu çöküntüden kurtarmanın yolu olarak Batı'nın gerçek manada takip edilmesinde bulmuş ve bu kanaatine uygun köklü reformlar yapmaya başlamıştır. Nitekim bunun bir ayağını da diplomasi oluşturuyordu. Üçüncü Selim diplomasiye müteakibiyle esasını kabul ederek 1793'te ilk Osmanlı elçisi olan Yusuf Agah Efendi'yi Londra'ya tayin etmiş, bu gelişme 19. yüzyılda dış işlerinin yönetiminde yapılacak köklü adımların ilkinin teşkil etmiştir (Yalçınkaya, 2008a: 137). 1797'de Paris'e Morali Esseyid Ali Efendi, Berlin'e Ali Aziz Efendi ve 19. yüzyılda ise Viyana'ya İbrahim Afif Efendi atanmıştır. Bu ilk ikamet elçilerine ek olarak İtalyan liman kentlerinden başlayarak çeşitli yerlere sefirler ve şebkenderler gönderilmiştir (Akpınar, 2014: 64).

Burada Londra, Paris, Berlin ve Viyana elçilerinin gönderilmeleri, kabul edilmeleri ve yaptıkları çeşitli çalışmaları ele almak Osmanlı'nın değişen diplomasi anlayışının göstergeleri olacaktır.

Babıali ikamet elçilerinin kurulmasını kararlaştırdıktan sonra, ilk ikamet elçinin gönderileceği ülke olarak da Fransa'yı belirledi. Bunda Kanuni'den beri Fransa ile siyasi ve ticari iyi ilişkilerin olması ve bu ülke ile hiç savaşılmamış olması etkili oldu. Ancak bu kararın alınmasından kısa bir süre önce gerçekleşen Fransız İhtilali Babıali'nin bu konuda geri adım atmasına sebep oldu. Babıali'ye göre böyle bir girişim Avrupa'daki yapıyı altüst edecek fikirler barındıran ihtilal hükümetinin tanınması olacak ve bu da diğer Avrupa devletlerinin tepkisine yol

açabilecekti. Zaten ihtilal'e tepki olarak Fransa'nın İstanbul elçisi Choiseul-Gouffier 1792'de görevinden ayrılmış, yerine gönderilen Descorches de yeni Cumhuriyet hükümetinin temsilcisi olduğu için Babıali tarafından tanınmamıştı (Kuran, 1968: 13).

Bu çekincelerden dolayı Osmanlı Fransa'dan vazgeçerek 16. yüzyıldan beri ticari ilişkiler içinde olduğu İngiltere'de karar kıldı. Reis ül-Küttab Mehmet Raşid Efendi elçilik tercümanı aracılığıyla bu kararını İngiltere elçisi Lord Ainslie'ye bildirdi ve elçinin bu kararı olumlu bulmasıyla Reis ül-Küttab Mehmed Raşid Efendi elçi ile bir görüşme gerçekleştirmeyi uygun gördü. Zira bu Osmanlı'nın ilk deneyimiydi ve Reis ül-Küttab kararın nasıl ve hangi makama ne şekilde bildirileceği ve konunun diğer ayrıntıları hakkında fazla bilgi sahibi değildi. 10 Temmuz 1793'te Ainslie ve Mehmed Raşid arasında gerçekleşen görüşmede; ilk olarak mukim elçiliklerin kurulmasında neden bu kadar gecikildiği ve mukim elçiliklerin faydalarından konuşuldu. Daha sonra Raşid Efendi'nin bunun nasıl uygulanacağını ve resmi prosedürlerini sorunca Ainslie; bunun elçiden önce İngiltere Hariciye nazırına bir mektupla bildirilmesi gerektiğini, gelecek kabul haberinden sonra elçinin gönderilmesi gerektiğini söyler. Ancak burada Osmanlı'da daha nazırlıkların olmadığı ve mevcut kaidelere göre mektupların sadece Sadrazam tarafından yazıldığı Reis ül-Küttab tarafından elçiye hatırlatılır ve kararın elçi tarafından kendi hükümetine bildirilmesinde karar kılınır. İngiltere ile Osmanlı arasındaki bu kurumsal farklılık bile Osmanlı'nın bu konuda ne kadar geciktiğinin en iyi kanıtlarındandır (Kuran, 1968: 13-14).

Gönderilme kararının alınmasından sonra Ainslie'den elçinin saygınlığı teminatı alındı ve deniz yolunun güvenli olmamasından dolayı kara yolu ile gitmesi kararlaştırıldı. Bundan sonra Babıali Kalyonlar eski katibi Yusuf Agah Efendi'yi bu göreve layık bularak padişaha sundu. Padişah tarafından kabul gören Agah Efendi'ye büyükelçi rütbesi de verildi (Kuran, 1968: 14-15).

Osmanlı'da elçinin hareket etmeden önce Sadrazam ve Şeyhülislam ile beraber Padişah huzuruna çıkması, burada Padişah name-i hümayununu padişahın elden alması ve elçinin bunu el üstünde büyük bir hürmetle taşıyarak huzurdan çıkışta divan katibine vermesi bir gelenektir. Ayrıca huzura girmeden evvel bir hilatin giydirilmesi de bu geleneklerden biridir (Unat, 1987: 31-32).

Elli yaşlarında olan ve nüfuzlu bir aileden olan Yusuf Agah Efendi Babıali'de hilat giydikten sonra maiyetleri ile beraber Ekim 1793'te hareket etti. İngiltere hükümetinin teklif edeceği yol harcırahını kabul etmemesi üzerine uyarılan Agah Efendi 21 Aralık 1793'te Londra'ya vardı. Resmi kabul merasiminin yapılması için deniz yoluyla gönderilen hediyelerin ulaşmasını bekleyecek ve süre zarfında İngiltere Hariciye nazırı, Kral ve Kraliçe ile görüşmeler yapacaktı. 29 Ocak 1795'te yapılan kabul merasiminde Agah Efendi beraberinde getirdiği name-i hümayunu ve hediyeleri Krala takdim edip itimadnamesini alarak göreve başladı (Kuran, 1968: 15-16).

Agah Efendi'nin çalışmalarına bakıldığında; Şubat 1793'te Fransa'ya savaş ilan eden İngiltere özellikle Akdeniz'de Fransız gemilerine karşı bir takip başlatmıştı. Osmanlı'ya sığınan ve daha sonra limandan çıkan Fransız ticaret gemileri henüz Osmanlı karasularındayken İngiliz gemilerince rehin alındılar. Osmanlı bu durumun devletler arasındaki deniz hukukuna uygun olmadığını İngiliz elçiye bildirdikten sonra Agah Efendi'ye de İngiltere'de gerekli çalışmaları yapmasını bildirdi. Agah Efendi İngiliz hükümetine girişimin hukuksuzluğunu bildirip gemileri istemesine rağmen bir sonuç alamadı. Daha sonra karşı bir saldırıda bulunup Yenikale'ye 5 mil uzaklıkta rehin aldığı İngiliz gemisini Osmanlı limanına demirleyen Fransa ile İngiltere arasındaki çatışmayı çözmek için Babıali Agah Efendi'ye bir talimatname gönderdi. Agah Efendi bunu tercüme ettirerek aslı ile beraber İngiliz Hariciyesi'ne teslim etti. Hariciyenin vereceği taktiri de kabul edip Babıali'ye sundu (Kuran, 1968: 17-18).

Bunun dışında Agah Efendi 1795 başlarında Fransa'ya karşı İngiltere'nin Rusya ile yaptığı ittifakın hem Babıali'ye haber edilmesinde hem de bunu kendine bir tehdit olarak gören Osmanlı'nın İngiltere'den izahat istemesinde bizzat kendisi görev almıştır. İngiliz Hariciye nazırıyla görüşen Agah Efendi bu ittifakın Fransa'ya karşı bir ittifak olduğunun nazır tarafından beyan edildiğini Babıali'ye bildirmiştir. Agah Efendi sadece gelen talimatları uygulayan bir elçi değil aynı zamanda imparatorluk için uygun olmayan kararlara karşı da durabilen biriydi. Bu özelliğini Reis

ül-Küttab Ebubekir Ratib Efendi'nin Danimarka ile dostluk kurmak için Agah Efendi'ye gönderdiği talimata bu küçük devletin dostluğunun herhangi bir fayda getirmeyeceğini bildirmesinde görülür. İngiltere'de üç buçuk yıldan fazla kalan Agah Efendi Babıali tarafından ihmal edilmiş ve burada çektiği parasal sıkıntılardan dolayı görevinden istifa etmiştir. Yerine atanan İsmail Ferruh Efendi'nin Ekim 1797'de Londra'ya varmasıyla buradan ayrılır (Kuran, 1968: 18-21).

Fransa elçiliğine atanan Seyyid Ali Efendi'nin; Fransız tüccarların Osmanlı topraklarında sahip oldukları imtiyazların Osmanlı tüccarlarına verilmesi, Fransa'nın Osmanlı ile bir dostluk anlaşması imzalamak istemesi ve Napolyon'un Mısır işgali hakkında doğru tahmin etmese de Babıali'ye çeşitli istihbaratlar sunması gibi önemli görevler icra etmiştir. Ali Efendi, Agah Efendi gibi maddi sıkıntılar çekmek yerine Paris'de daha rahat bir görev süresi geçirmiş burada verilen birçok ziyafet ve kutlamalara katılmıştır. Hatta Napolyon'un Fransa'ya dönüşü üzerine Şubat 1898'de verilen kutlama yemeği ve eğlencesine katılıp burada Napolyon ile samimi bir şekilde kolkola girmiştir. Nitekim Ali Efendi, Fransa'nın Mısır işgali üzerine Osmanlı savaş ilanında bulununca Paris'den ayrılmak istemiş ancak Fransız hükümeti mukabeleli bilmisil ilkesi gereğince Osmanlı'daki Fransız elçi ve maslahatgüzarlarının teslim edilmeden onun ve mahiyetinin de teslim edilmeyeceğini söyleyerek imparatorluğa bildirmesini istemiştir. Babıali bunu kabul etmeyince maiyetiyle beraber Fransa'da harp sonuna kadar zorla tutuldu (Kuran, 1968: 23-34).

Haziran 1797'de Berlin'e atanan Ali Aziz Efendi'nin deneyimleri de diplomatik ilişkilerin mahiyetiyle ilgili çeşitli bilgiler sunmaktadır. Aziz Efendi'nin Osmanlı'nın Fransa'nın Mısır sebebi ile yayımladığı beyannameyi Prusya hükümetine verdiği ve burada çıkan çeşitli gazete haberlerini Babıali'ye gönderdiği dışında yaptığı çalışmalar konusunda çok fazla bilgi yoktur. Ancak Aziz Efendi'nin Berlin'e vardığında; Osmanlı'nın Londra ve Paris elçilerine yapıldığı gibi; karşılamak üzere mihmandar görevlendirilmemesi ve kabul merasiminin yapılmaması dönemin diplomasisinin sahip olduğu gelenek ve kurallar hakkında faydalı bilgiler sunar. Aziz Efendi'nin "Anadolu muhasebeciliği" payesi ile Berlin'e atanacağı Reis ül-Küttab tarafından İstanbul Prusya elçisine söylenmiş, elçi bu payeyi orta elçilik rütbesi sanarak kendi hükümetine de böyle aktarmıştır. Dönemin Avrupa diplomasi usullerine göre de orta elçi rütbesine sahip kişilere mihmandar görevlendirilmediği ve karşılama merasimi yapılmadığı için Aziz Efendi de böyle bir muamele görmüştür. Ancak daha sonra bu durum Prusya hükümeti tarafından düzeltilmiş, özür dilenmiş ve karşılama merasimi tertip edilerek Aziz efendi kabul edilmiştir (Kuran, 1968: 41-43).

Londra, Paris ve Berlin'in yanısıra Viyana'ya da elçi atanmış bu görev için İbrahim Afif Efendi görevlendirilmiştir. Elçinin bir mihmandar ile karşılaşılıp ikametine götürülmesi, karşılama merasimi düzenlenip hediye ve name-i hümayununun kabul edilmesi ve itimadnamenin verilmesi ile göreve başlaması süreci Afif Efendi için de işledi ki bu diplomatik usul bir Avrupa geleneğiydi. Afif Efendi'nin Fransa ile Avusturya arasında 17 Ekim 1797'de imzalanan Campo-Formio Anlaşmasını Babıali'ye bildirmesi ve Fransızların Mısır işgaline karşı Osmanlı-Rus ittifakına başarılı olamasa da Avusturya'nın da katılmasını sağlamaya çalışması gibi önemli vazifeleri yerine getirmiştir. Avrupa'nın ortasında yer alan Viyana gibi merkez bir yerde elçilik yaptığı için Babıali; Paris, Londra ve Berlin'e göndereceği tahriratları da önce Aziz Efendi'ye gönderiyor, Aziz Efendi de bu tahriratları buradan bahsi geçen elçiliklere dağıtıyordu (Kuran, 1968: 43-46).

Osmanlı ikamet elçilerini üç yıllık görevde bulunmaları üzere gönderiyordu. Gönderilen elçilerin üç yıllık görev sürelerinin yaklaşması ile yeni elçilerin görevlendirilmesi konusu gündeme geldi. Ancak Üçüncü Selim yeni elçilerin görevlendirilmesinden; elçiliklerden imparatorluk üzerindeki mali külfetlerine karşılık beklenen yararların sağlanmadığı ve gelecekte de bu yararın sağlanmasının beklenmediği gerekçesiyle vazgeçti. Selim elçiler yerine Fenerli Rum beyzadelerinin maslahatgüzar rütbesiyle gönderilmesini kararlaştırırsa da Sadaret Kaymakamı Abdullah Paşa'nın mevcut elçiliklerde zaten Rum tercümanların bulunduğunu bunların maslahatgüzar olarak görevlendirilmesine yönelik teklifini kabul etti (Kuran, 1968: 47-63).

Osmanlı'da bu şekilde 1795'le beraber karar verilen mukim elçiliklerden vazgeçilip; 1803'ten itibaren Rum maslahatgözarlar görevlendirilmeye başlandı. Rum tercümanların 1821 yılındaki Yunan isyanından sonra İmparatorluğa yanlış bilgiler verdikleri anlaşılınca bunların tamamı ikinci Mahmut tarafından azledildi (Kuran, 1968: 64-65). Oluşan güvensizliğin bir sonucu olarak İmparatorluk; Avusturya ve Rusya'da imparatorluğa bağlı, ihanet etmeyecek tercümanlar yetiştirmeye başlamış, burada yetişecek olan tercümanları kurulacak Tercüme Odası'nda istihdam edecekti (Ortaylı, 2017: 112). Tercüme Odası Osmanlı için Avrupa'yı takip etmede önemli bir kurum haline gelmiş, bu tarihlerden itibaren kurumsal alt yapısı oturtulmaya çalışılmış, etkin olarak yararlanmak için kurumun bünyesinde birçok önemli yenilik yapılmıştır. Tercüme Odası; Tercüme Odası ve Dil Odası gibi iki şubeye bölünmüş, ilk yıllarda çeşitli sıkıntılar yaşansa da dış işleri için yetkin elemanlar burada yetiştirmeye başlamıştır (Balci, 2008: 84). Kurum öyle bir önem kazanmış ki halk arasında "Tercüme Odası'ndan geçmek fakir bir bakkalın oğlunu sadrazam yapar" sözü konuşulmaya başlanmıştır.

a. Osmanlı Diplomasinin Kurumsallaşması

Osmanlı İmparatorluğu kurumsallaşma yolunda yavaş da olsa adım adım ilerliyordu. Reis ül-Küttablık, Elçilikler ve Tercüme Odası'ndan sonra sıra kurumsallaşmanın en önemli adımı olan, dış işlerinin tek bir merkezden organize edildiği nezaretin kurulmasına gelmişti. Bu adım da 1836'da ikinci Mahmut döneminde Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla atılacaktı (İskit, 2018: 136). Reis ül-Küttablık; uluslararası ilişkilerin değişmesi, etkileşimlerin artması ve devletlerarası konuların giriftleşmesi hasebiyle yetersiz kalıyordu. Bu yetersizliği gidermek adına ikinci Mahmut Şeyhülislamlık ve Sadrazamlık kurumunda toplanan yetkileri kuracağı yeni sistemde nazırlıklar arasında bölüştürecek, bu yöntemle hantal bürokratik yapıdan kurtulacaktı (Kara, 1994: 152).

11 Mart 1836 tarihinde kurulan Hariciye Nazırlığına Akif Efendi getirilerek, nazırlara paşa rütbesi de verildi. Bir müddet sonra Viyana Sefiri Rifat Bey'in konağı, hariciye ile ilgili işlerin yürütülmesi için nezarete çalışma ofisi olarak tahsis edilmiştir. Öte yandan ofise Batılı tarzda yetiştirilmek üzere personel alınmıştır. Bütün bu çalışmalarla diplomasinin Osmanlı nezdinde kazandığı önemi kanıtlar niteliktedir (Akpınar, 2014: 66).

İkinci Mahmut dönemi Osmanlı'yı diplomasi savaşına zorlayan uluslararası olaylarla başlamış, bu durum hemen hemen Osmanlı'nın yıkılmasına kadar devam etmiştir. İkinci Mahmut döneminde ortaya çıkan Yunan İsyanı, Fransa'nın Cezayir'i işgali, Kavalalı İsyanı gibi olaylar Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında meydana gelen önemli gelişmeler mukim elçiliklere olan ihtiyacı arttırmış bu sebeple ülkeler nezdinde bulunan mukim elçilik sayısı arttırılmıştır. 1832'de Londra ve Viyana elçiliklerini; 1837 Berlin, 1840 Atina, 1849 Tahran, 1854 Briksel ve La Haye, 1857 Saint Petersburg, 1867 Washington, 1878 Bükreş, 1879 Belgrad, 1898 Stockholm, 1909 Sofya ve 1917'de Kopenhag ile devam etmiştir (İskit, 2018: 160). 1832 ile 1922 Saltanatın kaldırılmasına kadar yüz otuz beş mukim büyükelçi görev yapmış, yirmi iki mukim büyükelçilik kurulmuştur (Kuneralp, 1999: 113).

Gerileme ve dağılma dönemlerine girmeden evvel ad hoc diplomasiyi kullanan ve ağırlıklı olarak savaş diplomasi aracı olarak kullanan Osmanlı; gerileme ve dağılma dönemlerinde savaşacak gücü kalmadığından diplomasi ile ayakta durmaya çalışmıştır. Bu dönemde ayakta durabilmek adına devletlerarasında denge politikasını kullanan Osmanlı; denge politikasının en büyük aracı olan diplomasiye büyük önem vermek zorunda kalmıştır. Diplomasiye verdiği önemi sadece 1922'ye kadar kurduğu elçilik sayısından değil; Hariciye Nezareti'nin profesyonelleşmesi için yapılan kurum içi yenilikler ve arayışlardan da görebiliyoruz. Hâriciye Teşrifatçılığından Hâriciye kâtibliğine, Tercüme Odası'ndan Tahrîrât-ı Hâriciye Odası'na, Mektubi-i Hâriciye Kalemî'nden Tabiiyet Kalemî'ne, Vilâyet-i Hariciye Müdürü'nden Vilâyet-i Hariciye Tercümanlığına, Divanihümayun kalemlerinden Hâriciye Muhâsebeciliğine kadar nezarete birçok birim katılmış geniş bir iç örgüt ağı oluşturulmuştur (Akpınar, 2014: 78).

Hariciye bünyesinde geçirdiği bu köklü değişiklik ve eklemelerle dışişleri ile ilgilenen profesyonel bir kurum olarak yeniden yapılanırken, aynı profesyonelleşme kurumda çalışan memurlara yönelik yapılmamıştır. 1832'de yeniden açılan daimi temsilciliklerin başında bulunan temsilcilerin büyük bir bölümü dışişleri ile ilgili olmayan kurum ve mesleklerden oluşuyordu. Meslekten yetişen yani hariciye nezaretinden yetişerek yükselen ilk kişi Atina'ya

atanan Mahmut Esat Bey'dir. Ancak bu durum 1872 gibi geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu durum tabii hemen bir prensip halini almamış genel olarak Tanzimat döneminden cumhuriyete kadar meslek dışından atamalar devam etmiştir. Tanzimat'tan cumhuriyete kadar atanan 135 misyon şefinden sadece 43'ü mesleğin tüm kademelerinden geçerek sefir olanlardandır (İskit, 2014: 139).

SONUÇ

Sonuç olarak bakıldığında Osmanlı diplomasisi 19. yüzyıl öncesi yani ikinci Selim'e kadar yeterince gelişmemiş ve ilk Türk-İslam devletlerinde yürütülen diplomasi ile benzer bir diplomasi yürütmüştür. Bu manada bakıldığında kuruluş döneminden 19. yüzyıla kadarki süreçte daha önceki Türk-İslam devletlerinin yürüttüğü bir diplomasi türü karşımıza çıkar ki bu da Osmanlı diplomasisinin süreklilik yanını oluşturmaktadır. Bu sürekliliğin oluşmasında; cihat anlayışı üzerine temellenen fetihler, İslami kaidelere göre yürütülen dış ilişkiler, gücün zirvesinde olma ve her istediğini gerektiğinde savaşla alabilme gücü gibi faktörler gösterilebilir. İmparatorluğun kendi iç yapısından kaynaklanan bu sebeplere ek olarak Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu 19. yüzyılın ortalarına kadar devletler sistemine dahil etmemeleri ve eşit bir muhatap olarak ilişki kurmamaları gibi sebepler de dıştan kaynaklanan sebepler olarak görülebilir.

Osmanlı bürokratik yapılanması da diplomasi için bir kurum olarak gelişmesi önünde başka bir engeli oluşturmaktadır ki bu durumu Agah Efendi'nin Londra'ya elçi olarak atanması durumunda gördük. Reis ül-Küttab'ın bu atanmanın hangi usullere göre yapılacağını İngiliz elçisinden öğrenmesi, Elçinin gönderilmesinden önce İngiliz Hariciyesi'ne mektup yazacak denk bir kurumun olmaması ve bütün dış devletlere gönderilen mektupların sadece Sadrazam tarafından yazılması sebebiyle bildiri İngiliz elçisinin yapması durumları Osmanlı bürokratik yapılanmasının eksikliği ortaya koymaktadır. Avrupa'da nazırlıklar sayesinde belli bir iş bölümü ve bunun getirdiği uzmanlaşma mevcuttu. Ancak bu kamu yapılanmasının Osmanlı'da mevcut olmaması ve bütün işlerin Babialı'de görülmesi Avrupa'da oluşan uzmanlaşmanın Osmanlı'da oluşmasını engellemiştir.

Osmanlı'nın 18. yüzyıla beraber güç ve toprak kaybetmeye başlaması dış ilişkilerini dayandırdığı prensiplerini değiştirmeye zorlamış, bu zorunluluktan İslami esaslar yumuşatılmış ve üstünlük iddiasından vazgeçilerek ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı için gerileme ve çöküşten kurtulmanın bir yolu olan diplomasi serüveni bu amaçla gelişim göstermeye başlamış, olgun bir dışişleri kurumunun oluşumu 19. yüzyıl sonlarına kadar uzamıştır. Nitekim 19. yüzyıla beraber Osmanlı diplomasisine süreklilik ve değişim çerçevesinden bakıldığında; yeni uygulamalar Türk-İslam diplomasi geleneğinden kısmi bir kopuşa denk geldiği için değişim safhasına geçtiğinden söz edilebilir.

19. yüzyıldaki Sırp ve Yunan isyanı gibi etnik ayrılıkçı hareketler, Kavalalı meselesi, Kırım Sorunu ve Osmanlı-Rus Savaşı gibi büyük olaylar karşısında Osmanlı savaş alanında herhangi bir başarı sağlayamadığı gibi diplomasi alanında da yeterince başarı yakalayamadı. Bazı çevreler Osmanlı'nın özellikle Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşı'nda kullandığı denge siyasetini diplomatik bir başarı görseller de bu başarı Osmanlı'yı çöküşten kurtarmaya yetememiştir. 19. yüzyıl gibi geç bir zamanda diplomasi için önemini kavramış olan Osmanlı, bu büyük olaylar karşısında hazırlıksız yakalanmış, diplomasi alanındaki deneyimsizliği onun bu olaylar karşısında başarılı olmasını engellemiştir.

Osmanlı'nın, dışişlerinde kurumsallaşmaya yönelik verdiği geç kalınmış çabalar İmparatorluğun son döneminde beklenen faydayı sağlamamış olabilir ancak bu çabaların fayda konusunda toptan reddi de mümkün değildir. İkamet elçiliklerinin kurulmasından sonra İmparatorluk Avrupa diplomasi usullerine katılmış ve Avrupa siyasetini yakından tanımıştır. Burada yabancı dil öğrenen ve Avrupa modernleşmesine tanık olan elçilik çalışanları ülkenin modernleşmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Son dönem Osmanlı dışişleri ve diplomasi çalışmaları ve oluşan kadro sadece Osmanlı'ya değil kurulacak olan Cumhuriyet'e de fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, Ali. (2001). Avrupa Hun İmparatorluğu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Akpınar, Mahmut (2014). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu Ve Dış Politikanın Kurumsallaşması". Tarih İncelemeleri Dergisi XXIX (1): 59-85.
- Akyılmaz, Gül. (2002). "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diploması Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti". Türkler. C. 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 660-670.
- Arslantaş, Sinan. (2009). "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804- 1813)". Uluslararası İlişkiler Dergisi VI (21): 109- 136.
- Âşıkpaşazâde. (1949). Tevârih-i Âl-i Osman. hzl. Nihal Atsız. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Balcı, Sezai. (2008). "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Odası". Tarih Araştırmaları Dergisi XXVII (44): 77- 98.
- Çiftçioğlu, İsmail. (2009). "Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü" . Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. (26). 193-205.
- Genç, Reşat. (2002). Karahanlı Devleti Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hamidreza, Mohammednejad. (2015). Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576). İnceleme. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Heper, Metin. (1974). Bürokratik Yönetim Geleneği (Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişimi ve Niteliği). Ankara: ODTÜ İBF Yayınları.
- İmber, Colin. (2006). Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650. çev. Şiar Yalçın. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, Halil. (2018). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İpşirli, Mehmet. (1995). "Elçi". İslam Ansiklopedisi. C. XI. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 3-15.
- İskit, T. (2018). Diploması. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. (2000). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karal, Enver Ziya. (1994). Osmanlı Tarihi 5. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kodaman, Timuçin. ve Akçay, E.Y. (2010). "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras" Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 2010 (22): 75-92.
- Konyalı, İsmail Hakkı. (1967). Âbideleri ve Kitabeleri İle Karaman Tarihi. İstanbul: Baha Matbaası.
- Kuran,ERCÜMEND. (1968). Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet. (1940). Topkapı Sarayı Müzevi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler. İstanbul: DTCDF Yayınları.

- Kurpalidis, G. M. (2007). Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari Sosyal ve Ekonomik Tarihi. çev. İlyas Kamalov. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Merçil, Erdoğan. (2007). "Resuldar". İslam Ansiklopedisi. C. XXXIV. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 588.
- Merçil, Erdoğan. (2011). Büyük Selçuklu Devleti. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Nizamü'l Mülk. (1999). Siyasetname. hzl. Mehmed Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ortaylı, İlber. (2017). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özcan, Besim. (2002). "III. Selim Devri İslahat Hareketleri (Nizam-ı Cedid)". Türkler. C. 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 671-682
- Özgüdenli, Osman Gazi. (2013). Selçuklular Cilt 1 Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz. (1990). Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990) C. II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Peker, Hasan. (2013). "Hitit Devleti'nin Uluslararası ilişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi". Hititler. ed. Meltem Doğan Alparslan ve Metin Alparslan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 64-78.
- Sander, Oral. (2003). Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, Oral. (2004). Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü. Ankara: İmge Kitabevi.
- Savaş, Ali İbrahim. (1999). Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi, Osmanlı. Cilt 1. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Somel, Gözde. S.S. (Eylül, 2007). Moğol Devleti Ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşlarında Liderliğin Rolü. Öz. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresinde Sunulan Bildiri. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Şikârî. (1946). Karamanoğulları Tarihi. hzl. M. Mesut Koman. Konya: Yeni Kitab Basımevi.
- Tansel, Selahattin. (1999). Fatih Sultan Mehmed'in Askeri ve Siyasi Faaliyeti. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Tuncer, Hüner. (2006). Küresel Diplomasi. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Turan, Namık Sinan. (2004). "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Yetkisi". Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5 (2). 57-86.
- Unat, Faik Reşit. (1987). Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri. hzl. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Bahriye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). Osmanlı Tarihi C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Varlık, Mustafa Çetin. (1989). Ak Koyunlular Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi C. 8. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Yalçınkaya, Mehmet Ali. (2010). "II. Mahmud Dönemi Osmanlı Diplomasisi". II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul. ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: İstanbul 2010 Kültür Başkenti. 179-190.

